

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שמ"ה, פר' אחרי קדושים תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

השעון על מסלול ההליכה שהתגלה שהוא זהב

שיטות הראשונים בטעם שחצר אינה קונה את המטמון

הקשו התוספות (בבא מציעא כו. ד"ה דשתיק) מדוע אין חצרו של אדם קונה לו את המציאה שבכותל, שהרי דין הוא שחצר קונה לבעלים אף שלא מדעתם. ותירצו, שמאחר שהחפץ מוצנע בעובי הכותל ויש אפשרות שלא יימצא לעולם, אין קנין חצר מועיל בו שלא מדעת. מדבריהם למדנו כי מקום שאין דרך שיימצא בו החפץ, שוב אין חצר קונה אותו לבעל החצר.

במרדכי (בבא מציעא רמז רנח) הובא טעם נוסף: שאכן חצר קונה לאדם שלא בידיעתו, אך דוקא מציאות שנכנסו מעצמם לחצר, משום שבעל הבית יודע שלפעמים נכנסות מציאות ויש לו דעת כללית לקנותם, אבל מטמון שבכותל הוא מציאות נדירה, וכיון שכך בשעה שקנה בעל הבית את החצר, לא העלה כלל על דעתו לקנות מטמונות שלא ידע על קיומם, על כן אין החצר זוכה עבורו, שהרי חצר קונה רק בדבר שיש לאדם דעת כללית לקנותו. נמצא, לשיטתו, כי בדבר שאין רגילות שיבוא אין דעת האדם על קניינו, ואין קנין חצר מועיל בו כלל, אף שבעלמא חצר זוכה לאדם שלא מדעתו.

כלי בדיל שהתברר שתוכו כסף

המרדכי (שם) הביא מעשה באדם שקנה מן הגוי בדיל לכסות את גגו, ולאחר זמן נמלך ומכרו לחבירו בחזקת בדיל. כשנבדקו נמצא כי תוכם עשוי כסף טהור, ורק מבחוץ היה מחופה בדיל. כעת ביקש המוכר לחזור בו מן המכירה בטענת אונאה. אך פסק אבי העוזי שהמוכר הראשון כלל לא זכה בכסף שבו בשעת קנייתו מן הגוי, מאחר שלא ידע עליו ולא נתכוון לקנותו. והוכיח כן מהדין שבכותל ישן, שכשם שבעל הכותל לא זכה במטמון שלא העלה על דעתו שהוא קיים, כך גם כאן לא זכה המוכר בכסף שלא ידע עליו. וכתב שרבינו תם הודה לדברים. וכן היה מעשה

מרגישים בנפילתו מיד, תולים שבשעה שבא ליד המוצא כבר יודעים הבעלים שאבד מהם. לפיכך, אם אין בו סימן כלל - זוכה בו המוצא.

על יסוד זה, בנידון דידן: השעון שנמצא היה נטול כל סימן, ואף מסתבר כי בעליו עמדו מיד על חסרונו, שהרי דרך כל אדם למשמש בשעונו תדיר, ובייחוד בשעון יקר העשוי זהב. נמצא אפוא כי הבעלים ודאי נתייאשו, והשעון שייך למוצאו.

מעתה יש לעיין בעיקר השאלה שהועלתה נוכח מסירת השעון: האם לייזר קנה את השעון בשעת ההגבהה, אף שלא ידע כלל שהוא עשוי זהב, או שמא מאחר שמסר את השעון לפישל מבלי שידע את ערכו, ולא נתכוון לזכות בו לעצמו, הוא לא קנה את השעון כלל.

מציאה בכותל ישן

שנינו במשנה (בבא מציעא כה:): מצא מציאה בגל של אבנים, או בכותל ישן של בית ישן, הרי אלו שלו. הטעם משום שאנו תולים שאין המציאה שייכת לבעל הבית, אלא שמונחת היא שם מימות האמוריים.

במדרש (ויקרא יז ו) על הפסוק (ויקרא יד לד) 'ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם', מובאת דרשתו של רבי שמעון בר יוחאי לפרש את הלשון 'ונתתי' כלשון בשורה טובה: שכאשר שמעו הכנענים שישראל באים לארצם, הטמינו ממונם בכתלים ובשדות. והקב"ה, שהבטיח לאבות להכניס את בניהם לארץ מלאה כל טוב, מגרה את הנגע בבית האדם, כדי שכאשר יסתור את הבית ימצא את האוצר. כך פירש רש"י (ויקרא יד שם), שהנגעים באים לטובה, לגלות מטמוניות של זהב שהטמינו האמוריים בארבעים שנות נדודי ישראל במדבר.

ומטעם זה תלו במשנה שכל מציאה בתחתית של כותל ישן, אינה של בעל הבית אלא מטמון קדום של אותם אמוריים.

המסלול הרגלי ההיסטורי שבין צפת למירון הוא לא רק נתיב טיול, אלא דרך קדומה ששימשה כמשך מאות שנים יהודים שעשו דרכם מהעיר הקדושה צפת אל קברו של רבי שמעון בר יוחאי במירון. כיוון שהאזור ספוג בהיסטוריה של גדולי תורה, מקובלים, ועליות לארץ ישראל, כל אבן וכל פינת נוף טומנים בחובם סיפור. היה זה יום סגרירי מעט אך נעים לטיול. לייזר אייכנשטיין וגיסו, פישל רוזנבלום, יצאו לדרך. והם בחרו לצעוד במסלול ההררי העתיק היורד מצפת לעבר מרומי מירון. הרוח הקרירה ליטפה את עלי האלונים, ושנים-שלושה צלילי פעמונים של עיזים מרחוק השלימו את תחושת הרוגע ששרתה על ההר.

באמצע הדרך, בעוד השניים מדלגים בין שלוליות מי החורף שנותרו בשבילים המוצלים, הבחין לייזר בחפץ מתכתי קטן המונח בצד המסלול. הוא התכופף, ולתדהמתו גילה שעון יד ישן, דהוי, ללא רצועות, כולו מכוסה שכבות בוץ. הוא ניסה לנקותו מעט ולכוון את המחוגים, אך נראה היה שהמנגנון מושבת כליל. מתוך מחשבה שאין בו כל תועלת, מסר את השעון לידי פישל גיסו.

למחרת התקשר פישל ללייזר בהתרגשות. הוא סיפר כי לאחר ניקוי יסודי אצל שער מקצועי התברר שהשעון עשוי זהב טהור, ושוויו מגיע לסכום מכובד של כארבעת אלף שקלים. כעת התעוררה שאלה: למי שייך החפץ הנדיר הזה? האם הוא קניינו של לייזר שהרים אותו ראשון והגביהו מן ההפקר? או שמא זוכה בו דווקא שפישל שקיבל את השעון לידיו שלא על מנת להחזירו?

תשובה

יאוש בעלים

קיימא לן (סימן רסב סעיף ג) כי חפץ שהבעלים

לפני ריב"א.

וכן פסק הרמ"א (סימן רלב סעיף יח) להלכה: אם קנה הסרסור דבר בחזקת בדיל ומכרו, ואחר כך התברר שהיה בו כסף או זהב, הלוקח הוא הזוכה, הואיל והסרסור לא ידע ולא נתכוון לקנותו.

קערת בדיל שנמצאה כסף

בשו"ת עבודת הגרשוני (סימן צד) נידון מעשה בראובן שקנה קערה בתורת בדיל ומכרה לשמעון, ושמעון מכרה ללוי אף הוא בתורת בדיל. בעוד הקערה בידי לוי, נודע לימים כי הקערה אינה בדיל כלל, אלא כסף טהור. בעקבות כך בא שמעון לטעון שנתאנה ורוצה לחזור בו, וכן ביקש ראובן לחזור בו ממכירתו לשמעון.

חילוק בין חפץ מצופה לחפץ שכולו כסף

כתב שם ה'עבודת הגרשוני' שיש מקום לחלק בין נידון זה לבין המעשה שהביא המרדכי. שם היה הכסף גנוז מבפנים, וחוף הכלי מצופה היה בבדיל, ואילו בנידון דידן תוכו כברו והכל כסף, אלא שהקונים והמוכרים לא הבחינו בכך. על כן ניתן לומר בין לפי הטעם של התוספות שחילקו בין אם החפץ עתיד להימצא או שאינו עתיד להימצא, ובין לפי הטעם של המרדכי, שחילק בין דבר הרגיל לבוא לדבר שאינו רגיל לבוא, בנידון זה, שבו הכלי כולו כסף והוא מונח לפני האדם, קנהו הלוקח.

ההבדל ברור: בכלי זה ניתן לעמוד על מהותו והדרך הוא שיימצא הדבר, שלא כמעשה הבדיל שנמצא שתוכו היה מכסף טהור, שם המטמון עתיד להימצא רק אם הכלי ישבר ואין סברא לחשוב שהוא ישבר, או לפי חילוקו של המרדכי שיש לומר שמעולם לא עלה לבו לחשוב שיהיה כסף בפנים כדי לקנות אותו, מה שאין כן במצב שבו הוא לגמרי כסף גם מבחוץ, הרי הסרסור נתכוון לקנות כלי זה, ולא הפליג מדעתו מצב כזה שאם הוא עשוי כסף שאין לו כוונה לקנותו.

נידון השעון שהזהב בו גלוי

לפי זה, נידון דידן שהשעון היה זהב גלוי ולא מצופה, דומה הדבר יותר לנידון של העבודת הגרשוני ולא למעשה שהובא במרדכי ונפסק ברמ"א. שהרי כאן הזהב אינו מוסתר אלא ניכר, ומסתבר שלא הפליג המוצא מדעתו את האפשרות שאילו היה זהב לא ירצה לקנותו. ואף לשיטת התוספות, כיון שהדבר אינו מכוסה בציפוי המסתיר את מהותו, הרי שעומד הוא שיבחן ויוכר.

אמנם נכון שבנידון שלפנינו אין מדובר בקניין חצר אלא בקניין יד, אך מכל מקום הרי דעת מהרי"ט (ח"א סימן ק) ה"ש"ך (סימן ערה סק"א), הקצות (סימן רסח סק"ב) והנתיבות (שם סק"א, סימן ר סק"ט) כי דין יד כדון חצר, וזוכה שלא מדעתו כשם שחצר זוכה שלא מדעת. ומכל מקום עדיין יש לדון בנידון זה שמצא

לייזר את השעון כשהוא מכוסה בבוץ ונראה כחפץ שאין בו כל תועלת, עד שהיה בדעתו לזרוקו. מחד גיסא: יתכן כי לשיטת התוספות אין הדבר דומה לקערה שנקנתה שיש לומר עליה שעתיד להימצא שמדובר בקערת כסף, כי כאן, מאחר שראה בשעון גוש מתכת ישנה, אפשר שלא עלה על דעתו כלל לערוך בדיקה, ונמצא שלא היה עתיד השעון להימצא. ומאידך, אפשר שגם כאן, אילו הניחו תחת ידו ולא היה ממהר להשליכו, בסופו של דבר היה מתברר שהוא זהב, ומשום כך יש לדונו כעתיד להימצא.

הכרעת הלבוש שאין חילוק בין גלוי למצופה

אמנם בעבודת הגרשוני שם ציין שהסתפק בדבר משך כמה שנים, עד שמצא את דברי הלבוש (סימן רלג סוף סעיף א) שכתב במפורש כי הקונה כלי מן הנכרי בתורת בדיל ומכרו לישראל בתורת בדיל, ולאחר מכן נמצא בו כסף - בין שהיה חלול בתוכו והוא מלא כסף ובין שהכלי עצמו כסף - לא זכה הלוקח הראשון כלל, מאחר שנתכוון לקנות כלי של בדיל ולא כלי של כסף.

ומלשון הלבוש משמע שגם הוא הרגיש שיש סברא יותר להורות שבכלי שנמצא שהוא עצמו עשוי מכסף קנהו הלוקח, להבדיל מכלי שיש בו רק כסף נסתר, ולכן הדגיש 'כסף או אפילו עצמו כסף', מכל מקום הרי הכריע להלכה שאין חילוק, וכל שלא ידע - לא קנה. ומוסיף העבודת הגרשוני עוד, שאף הסמ"ע, שבדרך כלל במקום שיש מה להשיג על הלבוש הוא מקשה עליו, כאן לא חלק עליו, ושתיקה כהודאה. ומתוך כך הסיק בבירור שהמוכר לא קנה זאת, והכל שייך ללוקח שגילה אצלו את המטמון שבכלי.

כאשר לא נתכוון לקנות

עוד יש לחלק נידון דידן מנידון הראשונים, שהם דנו באופן שהאדם התכוון לקנות בדיל ונמצא שבתוכו הוא כסף, או במטמון שלא נודע לבעלים שנמצא בכיתלו, ובזה כתבו התוספות שאמנם חצר קונה גם בלי דעת אך דוקא בדבר העתיד להימצא, אבל בנידון דידן שהחזיק את המציאה בידי והייתה לו דעת שלא לקנות לעצמו רק להביא לאחר, בוודאי לא קנה נגד דעתו להביא לאחר, ואפילו הוא דבר העתיד להימצא לא קנה, שהרי דעתו הייתה שלא לקנות. וכל שכן לדעת המרדכי שחצר קונה דוקא כאשר יש דעת כללית לקנות מציאות, שהרי בנידון דידן כוונתו ברורה שלא לזכות בעצמו רק למסור לאחר ולא קנה.

אך כל זה הוא דוקא לאחר שראה את השעון ובעיניו לא היה לו ערך, אך לפעמים בשעה שמרים את השעון מהבוץ ועדיין לא ידע מה הוא חפץ זה, דעתו שאם החפץ שווה שיהיה שלו, ונמצא שיש לו כוונה לקנות אם יהיה שווה, וכאשר לבסוף ראה שאינו שווה, ומסרו לאחר, אלא שלפי האמת הוא שווה, בזה הרי קנאו מתחילה כשהרימו מן הבוץ. אלא אם כן נחדש אומדנא שדעת המוצא לזכות במציאה רק על האופן שכאשר יראנה תמצא חן בעיניו, אבל אם יזרקה תיכף ומיד אין כוונתו לזכות בה, ולפיכך בנידון דידן שזרקה מיד כוונתו הייתה מתחילה שלא יזכה בה, והיינו שדעת האדם אינה לקנות את המציאה אם יתברר שהיא שווה, אלא אם לבסוף יחזיקה לעצמו ולא יזרקה.

ההלכה בנידון השעון

אמנם לפי העולה מהאמור, ועל פי מסקנת ה'עבודת הגרשוני' שאין אומרים לדעת התוספות שדבר קרוב הוא שיתגלה שהכלי מהבדיל אינו אלא מכסף, נראה כי הוא הדין בנידון דידן לגבי השעון שהראשון לא זכה, ודוקא מציאה שנכנסת לחצר וניכרת בה נחשבת כעתידה להימצא. וכן לדעת המרדכי בנידון שלפנינו לא נתכוון לקנות את השעון בכלל.

וזה הוא אף להסוברים שקנין יד קונה שלא מדעתו, וכל שכן לדעת החולקים (קצו"ח שם בדעת רש"י, פני יהושע ב"מ יא. כתובות לא. שדי חמד כללים מערכת י כלל מ, ערוך השולחן סי' רסח סק"ז, ועוד) שקנין יד קונה רק מדעתו, והרי השעון ביד המקבל ויכול לבוא בטענת קים לי כשיטתם. ועוד נתבאר שבנידון דידן שסבר שהשעון אינו שווה וביקש מתחילה למסרו ביד חברו ולא לקנותו לעצמו, הרי הייתה לו דעת שלא לזכות, ובזה לכולי עלמא לא קנה.

ולפיכך המסקנה העולה היא, שלא זכה בשעון כלל, ואף שנמצא שהשעון עצמו עשוי זהב והוא היה גלוי, השעון שייך לפישל, שקיבל אותו מידו, והוא הראשון שזכה בו בקניין גמור מתוך ידיעה והכרה במציאותו. [ומכל מקום כפי שכתבנו יש לדון באופן שבשעה שהרים את השעון היה מקום לסבור שהוא שווה, שמא דעת המגביה לזכות בשעון על הצד שיתגלה שהוא שווה, ושוב מה שטעה ולא זיהה שהשעון מזהב אינו מבטל מה שכבר נתכוון לזכות בו על הצד שהוא שווה, והרי עתה מתברר שהשעון היה מזהב וקנאו. אך להלכה לא יוכל להוציא מתחת ידי השני שזכה בטענה זו].

